

עדכן בחירות 2009

תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי
مشروع كونرد ادناوار للتعاون اليهودي – العربي

הפוליטיקה הערבית בישראל לקראת הבחירות לכנסת ה-18

גיליון מספר 3
26 בפברואר 2009

עורכים: אפרים לביא ואריק רודניצקי

תוכן העניינים

א. דבר העורכים	2
ב. מאמרי המערכת	3
ג. מאמרי עמדה	6
ד. מפלגות, עמדות ותגובות	7
כללי	7
רע"מ-תע"ל	7
חד"ש	9
בלי"ד	10
דעם	11
מפלגת העבודה	11
ה. סוגיות מרכזיות בעקבות הבחירות	12
תגובות על התגברות כוחו של ליברמן והימין	12
החרמת הבחירות במבחן המעשה	14
ייצוג האיש הערביה בפוליטיקה הישראלית	15
ו. נתוני רקע	16
כללי: ההצבעה הערבית בבחירות 2006 ו-2009	16
ההצבעה למפלגות ערביות וערביות-יהודיות בבחירות 2006 ו-2009	16
התפלגות ההצבעה ביישובים הערבים והדרוזים בבחירות 2009	17
הישגי המפלגות הערביות והערביות-יהודיות בערים המעורבות	19
שקיעתן של המפלגות הציוניות-יהודיות ביישוב הערבי	19
הייצוג הערבי והדרוזי בחמשות מושבי הכנסת האחרונים : 1996-2009	20
התפלגות הגושים בכנסת : 1992-2006	20

קרן קונרד אדנאואר
Konrad Adenauer Stiftung

אוניברסיטת תל-אביב
מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה

א. דבר העורכים

אנו שמחים לפרסם את הגיליון השלישי והאחרון בסדרת "עדכן בחירות 2009". גיליון זה מתפרסם כשבועיים לאחר הבחירות לכנסת ה-18, וכשבוע ימים לפני מושב הפתיחה של הכנסת החדשה. הוא מנתח את תוצאותיהן של הבחירות ואת ההתפתחויות שהתחוללו בעקבותיהן במערכת הפוליטית הערבית בישראל.

שלוש המפלגות המרכזיות, רע"מ-תע"ל, חד"ש ובל"ד, נחלו הצלחה. רע"מ-תע"ל נותרה המפלגה הגדולה המייצג את האוכלוסייה הערבית בארץ, ושמרה על 4 מנדטים; חד"ש זכתה במנדט נוסף וקיבלה אף היא 4 מנדטים, ואילו בל"ד, שזכתה ב-3 מנדטים, לא התקשתה לעבור את אחוז החסימה, ואף הכניסה לכנסת, לראשונה בתולדות המדינה, אישה ערבייה במסגרת מפלגה ערבית.

יחד עם זאת, המפלגות הללו אינן יכולות לנוח על זרי הדפנה. התחזקות כוחו של מחנה הימין בכנסת, ובמיוחד של "ישראל ביתנו" בראשות אביגדור ליברמן, לצד הירידה המתמשכת בשיעור ההצבעה לכנסת ביישוב הערבי וההיענות לקריאה להחרמת הבחירות, מהווים אתגרים רציניים שאליהם יצטרכו חברי הכנסת הערבים להידרש ביתר שאת בתקופת כהונתה של הכנסת ה-18.

בחלקו הראשון של העדכן מופיעים מאמרי עמדה ובהם ניתוח מקיף של התוצאות והשלכותיהן. בהמשך מובא סיכום נרחב של תגובות, עמדות ודברי פרשנות שעלו והופיעו במערכת הפוליטית הערבית בעקבות הבחירות. בחלקו האחרון של הגיליון מובאים נתונים מלאים על תוצאות הבחירות וניתוח דפוסי ההצבעה ביישוב הערבי והדרוזי, וכן נתונים השוואתיים נוספים ממערכות בחירות קודמות.

אנו פונים לציבור קוראינו הרחב: אם ידוע לכם על אתרים רלוונטיים לנושא שבהם ניתן להפיץ את העדכן, נשמח מאד אם תפנו אלינו:

- אתר האינטרנט של מרכז משה דיין: www.dayan.org
- תכנית אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי: אריק רודניצקי (מנהל פרויקטים)
טלפון 03-6409991
פקס 03-6406046
דוא"ל arabpol@post.tau.ac.il
- אפרים לביא (מנהל בפועל של התכנית): lavieeph@post.tau.ac.il
- ד"ר אלי רכס (מנהל ומייסד התכנית): e-rekhess@northwestern.edu

© כל הזכויות על פרסום העדכן שמורות לתכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב, 2009. ניתן לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה תוך ציון מפורט של שם המקור ועורכיו, ומקום ההוצאה לאור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעורכים.

מאמרי העמדה משקפים את דעת כותביהם בלבד.

תודתנו לעובדי התכנית, אמאני כתאנה-קעדאן ויובל סופר, שתרגמו את החומר מערבית לעברית, ולסטפן בטין על עזרתו הרבה באיסוף הנתונים.

העורכים

ב. מאמרי המערכת

התחזקות הייצוג הערבי והדרוזי בכנסת ה-18 ומשמעויותיה

אפרים לבניא

11 המושבים בהם זכו שתי המפלגות הערביות, רע"מ-תע"ל ובל"ד, והמפלגה הערבית-יהודית, חד"ש, בבחירות לכנסת ה-18, יחד עם שלושת חברי הכנסת הדרוזים במפלגות הציוניות (ב"ליכוד", "קדימה" ו"ישראל ביתנו"), מעידים כי הערבים והדרוזים התקרבו למיצוי כוחם האלקטוראלי בכנסת. הכעס על המבצע הצבאי בעזה ותוצאותיו וכן החשש מהתחזקות הימין בכלל ו"ישראל ביתנו" בפרט, מילאו תפקיד משמעותי בהצבעת הציבור הערבי. למרות שהקריאה להחרמת הבחירות הייתה ברורה מבעבר, שכן המבצע בעזה נוצל כעילה מוצדקת להחרמה, הרי הירידה בשיעור ההצבעה (כ-3%) הייתה פחות מהצפוי. אלמלא החשש מעליית הימין – ייתכן שההיענות להחרמה הייתה גדולה יותר.

הציבור הערבי גילה מחויבות כלפי שתי המפלגות הערביות והמפלגה הערבית-יהודית: הוא נתן להן את קולו ובכך חיזק אותן, תוך הפניית גבו למפלגות הציוניות. האחרונות, ובמיוחד מפלגת העבודה, הדגישו את נושאי הביטחון במערכת הבחירות והקשו בכך על ההבחנה וההבדלים ביניהן בנושאי שלום, חברה וכלכלה. הן נדמו בעיני רוב הציבור הערבי כמערכת פוליטית מונוליתית אחת, והדבר הקל עליו להצביע למפלגות הערביות. יחד עם זאת, מתוצאות הבחירות ניתן ללמוד על מגמות קיימות בחלוקת הקולות על-פי חתך עדתי. כך למשל, נמצא כי בישובים הדרוזיים והבדווים בצפון קיים, עדיין, אחוז הצבעה גבוה יחסית למפלגות הציוניות והיהודיות.

כך או כך, תוצאות ההצבעה מבטאות את המשך תהליך הפוליטיזציה של החברה הערבית הנעשית מודעת יותר ויותר לזכויותיה האינדיבידואליות והקולקטיביות. הן משקפות את המגמה שהחלה בראשית שנות ה-90, של ירידה באחוזי ההצבעה למפלגות הציוניות היהודיות ועלייה בתמיכה במפלגות הערביות. ההצבעה הבהירה כי אין הכרח באיחוד מפלגות לשם הגדלת הייצוג של הציבור הערבי בכנסת, לפחות כל עוד אחוז החסימה לא הועלה ולא שונתה שיטת הבחירות הקיימת. הציבור הראה שהוא מוכן לקבל את הפלורליזם של המפלגות הערביות כדבר לגיטימי.

מסקנה זו עשויה להשפיע על מערכת הבחירות הבאה: ניתן להניח שהמפלגות הערביות יחסכו מעצמן את ההתכתשות ההדדית סביב ניסיונות חסרי סיכוי להקמת רשימה ערבית מאוחדת, ויתמקדו במאמץ להעלאת שיעור ההצבעה של הציבור הערבי. הן יבקשו לשכנע את הציבור בחשיבות ההשתתפות בהצבעה לצורך הקמת גוש ערבי גדול (15 ח"כים ואף יותר) בכנסת הבאה, שיוכל לייצג בצורה טובה יותר את החברה הערבית כולה. לשם כך יצטרכו לעמול ולטשטש את קווי החלוקה העדתיים והמקומיים בחברה הערבית, ולחזק את זהותה הקיבוצית הלאומית-ערבית. חד"ש מעודדת מהגידול בשיעור היהודים שהצביעו עבורה ורואה בכך הוכחה שיותר יהודים מעוניינים כיום בשותפות יהודית-ערבית מעשית וקונסטרוקטיבית. בכירה מאמינים שעליהם לעודד מגמה זו, במיוחד על רקע הירידה המשמעותית בכוחו של השמאל הציוני, ולהפוך את חד"ש לבית עבור מצביעי השמאל שנאשו ממפלגות השמאל הציוניות.

הציבור שהצביע עבור המפלגות הערביות וחד"ש מצפה שהן "יספקו את הסחורה", כלומר, שהמפלגות ישתפו-פעולה ביניהן וינצלו את ניסיוןן וכוחן הפוליטי בתבונה וביעילות, כדי לטפל במצוקותיו החברתיות והכלכליות בצד פעילותם בנושאים הקשורים לסכסוך הישראלי-פלסטיני. חלק מחברי הכנסת הערביים שנבחרו כבר התבטאו כי בכוונתם להיות קשובים לרחשי הציבור ולהציב בראש סולם העדיפויות שלהם קידום חקיקה בסוגיות החיוניות לחברה הערבית כמו סל שירותי הבריאות. הציבור מצפה שנציגיו גם יידעו להתמודד עם המציאות הישראלית החדשה של שלטון ימין וימנעו מ"ישראל ביתנו" לחוקק חוקים ברוח מצע המפלגה, שעלולים לפגוע בזכויות הערבים ולסכן את עצם קיומם בישראל.

בציבור הערבי נשמעים קולות לפיהם על הערבים לנצל את כוחם הפוליטי המחוזק כדי להוות אופוזיציה פעילה בכנסת ולהעלות לדיון ציבורי נושאים חברתיים וכלכליים, גם אם דרכם לשותפות בקואליציה שלטונית חסומה בעת הזו. קולות אלה קוראים גם להעמקת ההשתלבות של הערבים בשירות הציבורי (כמו חברות ממשלתיות, וכן מוסדות התכנון והבנייה של המדינה). במקביל, קיימת ציפייה שגם בממשלת ימין הבאה יהיה שר שאינו יהודי (כמו איוב קרא מה"ליכוד").

הפוליטיקה הערבית בישראל בעקבות הבחירות

אריק רודניצקי

על כיסאות המשכן במושב הפתיחה של הכנסת שיתקיים בשבוע הבא יישבו 13 נציגים ערבים ודרוזים. בהשוואה לכנסת הקודמת, הייצוג הערבי והדרוזי בכנסת החדשה קטן במנדט אחד, אולם שלוש המפלגות – רע"מ-תע"ל, חד"ש ובל"ד – הגדילו את כוחן במנדט אחד ויאיישו כעת 11 מושבים בכנסת.

שלוש המפלגות הללו נחלו הצלחה לא מעטה במערכת הבחירות האחרונה. רע"מ-תע"ל שמרה על מעמדה כמפלגה הערבית הגדולה ביותר כאשר זכתה בקולותיהם של כשליש מהבוחרים הערבים. מעוז התמיכה שלה המשיך להיות ביישובי הבדווים בנגב, שם ביססה המפלגה את הדומיננטיות שלה וזכתה לתמיכתם של יותר מ-70% מהמצביעים, וכן בחלקו הדרומי של המשולש (48% תמיכה). בשורות המפלגה אף נשמעו קולות כי המנדט החמישי היה בהישג יד. שיעור הצבעה נמוך במיוחד של הבדווים בנגב (כ-36%) עמד לה לרועץ, שכן אחרת ייתכן שרע"מ-תע"ל הייתה מגבירה את כוחה.

חד"ש נחלה את ההצלחה הגדולה ביותר. היא הגדילה את כוחה בשיעור גבוה הרבה יותר משתי המפלגות האחרות. לאחר שבבחירות 2006 הייתה המפלגה היחידה שרשמה ירידה במספר המצביעים עבורה (בהשוואה לבחירות 2003), חד"ש זכתה כעת במנדט נוסף והשתוותה בכוחה הפרלמנטרי לרע"מ-תע"ל. מקור כוחה העיקרי של המפלגה הגיע מהעררים ומיישובים ערבים גדולים בצפון הארץ, כגון נצרת (52% תמיכה), יפיע (50%), עראבה (41%), שפרעם (38%) וטמרה (36%), וכן מיישובים בעלי אוכלוסייה נוצרית (40%), ומשתי הערים המעורבות הגדולות, חיפה ותל-אביב-יפו. המפלגה זכתה לתמיכה ניכרת גם בחלקו הצפוני של המשולש (כ-30%).

בל"ד זכתה אף היא בהישגים לא מבוטלים בבחירות. המפלגה לא התקשתה לעבור את אחוז החסימה, לאחר שהתמודדה לבדה וללא הסכם עודפי קולות עם מפלגה אחרת (בשונה מרע"מ-תע"ל וחד"ש, שחתמו על הסכם עודפים ביניהן). בל"ד התבססה כמפלגה השלישית בגודלה ביישוב הערבי והדרוזי, ורשמה לזכותה הישג תקדימי כאשר הפכה למפלגה הערבית הראשונה שהצליחה להכניס אישה (חנין זועבי) כחברת כנסת. היא הפכה לתנועה הפוליטית הראשונה בגודלה בחלקו הצפוני של המשולש (36% תמיכה), וזכתה לתמיכה ניכרת ביישובי הנוצרים בגליל (30%) ובעיר המעורבת עכו (14%). הצלחתה של בל"ד הוכיחה כי המפלגה התגברה בהצלחה על המהלומה שספגה לפני כשנתיים, כאשר מנהיגה ואביה הרוחני, עזמי בשארה, נאלץ לעזוב את הארץ לבלי שוב.

כל זאת נעשה בלחץ זמן, כאשר חרב הפסילה שריחפה בפעם השלישית ברציפות מעל ראשה של בל"ד ובפעם השנייה ברציפות מעל ראשה של רע"מ-תע"ל הוסרה כשבועיים בלבד לפני הבחירות.

כיצד הצליחו המפלגות הללו להפוך את הקערה על פיה? שני גורמים תרמו לכך. האחד, קמפיין אגרסיבי ומוצלח של המפלגות הערביות לגייס את הרחוב הערבי נגד הצבעה למפלגות הציוניות והיהודיות. האחרונות רשמו ירידה ניכרת בכוחן: מ-28% בבחירות 2006 ל-18% בבחירות 2009. הצלחת הקמפיין ניכרה במיוחד באזור המשולש, שם עמד אחוז ההצבעה למפלגות הציוניות והיהודיות על כ-5% בלבד. במרבית הערים והיישובים הערבים הגדולים בצפון הארץ ובמשולש ירד שיעור ההצבעה למפלגות הציוניות והיהודיות באורח ניכר, ועמד על פחות מ-7%. מוקד התמיכה של המפלגות הציוניות והיהודיות נשאר באופן מסורתי ביישובי הדרוזים, שם הן זכו בתמיכתם של יותר מ-80% מקולות הבוחרים, אולם לא היה בכך כדי להושיע אותן ממפלגתן. מרבית המפלגות הללו איבדו מחצית מכוחן; מפלגת העבודה איבדה כשני שלישים מכוחה.

הגורם השני ששיחק לידי המפלגות הערביות היה המלחמה ברצועת עזה, שנוצלה בידי חד"ש ורע"מ-תע"ל ככלי לגיוס פוליטי-לאומי כדי להעלות את שיעור ההשתתפות בבחירות. יצוין כי בל"ד והפלג הצפוני של התנועה האסלאמית התנגדו לניצול המלחמה בעזה למטרות פוליטיות, אולם אף על פי כן, הוא נשא פרי.

המפלגות הערביות אינן יכולות לנוח על זרי הדפנה נוכח הצלחתן. מאז 1996, שיעור ההשתתפות בבחירות ביישוב הערבי נמצא במגמת ירידה מתמדת. גם בבחירות אלה בלטה תופעה זו, כאשר שיעור ההשתתפות ירד מ-56.3% בבחירות הקודמות ל-53.4%. במישור הכלל-ארצי, שיעור ההשתתפות בבחירות האחרונות דווקא עלה ב-2%, והגיע ל-65.2%. למרבה הפרדוקס, המלחמה ברצועת עזה, הגם שתרמה לירידת שיעור הצבעתם של האזרחים הערבים, חיזקה את מעמדן של המפלגות הערביות על חשבון אלה הציוניות.

בתוך כותלי המשכן, חברי הכנסת הערבים ייאלצו להתמודד עם כנסת הנשלטת באופן דומיננטי על-ידי מפלגות הימין, ובראשן הליכוד וישראל ביתנו, אשר תקשה מאד על פעילותם

הפרלמנטרית. גוש השמאל קרס למעשה והגיע לשפל חסר תקדים: מ-61 מנדטים ב-1992 ל-27 מנדטים בכנסת הנכנסת. רע"מ-תע"ל, חד"ש ובל"ד מהוות 40% ממנו, ולכן הן אינן יכולות לצפות לתמיכה רבה מצד מפלגת העבודה ומרץ, "אחיותיהן" לגוש. מחוץ לכותלי הכנסת, יש לזכור כי בשלוש השנים שחלפו מאז הבחירות האחרונות התדרדרו מאד היחסים בין יהודים וערבים במדינה. המתרחקות הגוברת בין שתי האוכלוסיות ניכרה במלוא עוצמתה בתקופת מלחמת לבנון השנייה (בקיץ 2006); בעקבות פרסום ארבעת מסמכי "החזון העתידי" (דצמבר 2006 עד מאי 2007), אשר נתפסו בעיני הציבור היהודי כקריאת תגר על הלגיטימיות הקיומית של מדינת ישראל ועל הנרטיב הציוני; בעימותים האלימים שפרצו בין יהודים וערבים בעכו באוקטובר 2008; ולאחרונה, בזמן המבצע הצבאי ברצועת עזה (דצמבר 2008), שהתרחש פחות מחודשיים ערב הבחירות. ביטויים חריפים של דה-לגיטימציה מצד הציבור היהודי נשמעים באופן תדיר וביתר שאת כלפי הציבור הערבי, ובעיקר כלפי נבחרי.

יכולתם של חברי הכנסת הערבים להלך בין הטיפות תעמוד למבחן בתקופת כהונתה של הכנסת הנוכחית. כלפי חוץ משימתם תהיה לבסס את אזרחותם הלגיטימית של הערבים בישראל בעין הציבור היהודי, ובמיוחד להתמודד בהצלחה עם קריאת התגר של מפלגות הימין על כשרותם לשמש נציגים לגיטימיים בכנסת. כלפי פנים עומדת בפניהם משימה קשה לא פחות: לחזק את האופציה הפרלמנטרית בפני הציבור הערבי, שהולך ומתייאש מן הכנסת.

נגד כל הסיכויים? הפוליטיקה הערבית בישראל, כפי שהוכיחו הבחירות האחרונות, כנראה שעוד לא אמרה את מילתה האחרונה.

ג. מאמרי עמדה

העיתונאי זיאד מועדי ניתח בפירוט את תוצאות הבחירות והשלכותיהן על המפלגות הערביות. במאמר עמדה "בין השורות והמספרים של הבחירות", שהתפרסם בעיתון **א-סינארה** היוצא לאור בנצרת בתאריך 20.2.09, הוא ציין בחיוב את הישגיה של חד"ש אשר הניבו לה את המנדט הרביעי, בין היתר בזכות תמיכתם של מצביעים יהודיים רבים. מועדי טען כי הברית בין התנועה האסלאמית לתע"ל הוכיחה עצמה גם הפעם, אולם לדעתו ח"כ טלב אל-צאנע הוא הצלע החלשה בברית המשולשת ברשימת רע"מ-תע"ל. בהתייחסות לבל"ד, תוהה מועדי האם פרשת הרוטציה שאירעה ברע"מ-תע"ל במהלך כהונתה של הכנסת הקודמת, אשר בעטייה פרש עבאס זכור מהרשימה (לאחר שסירב לפנות את מקומו לסלמאן אבו אחמד) והצטרף לבל"ד, תחזור על עצמה גם הפעם, אלא שכעת התהפכו היוצרות: זכור הוא אשר ייפגע מאי קיום הסכם הרוטציה מצד חבריו למפלגה.

להלן עיקרי הדברים:

"הבחור הערבי אמר 'כן' ברור למפלגות הערביות, סילק את המפלגות הציוניות מהכפרים ומהיישובים הערבים, ולא נענה לקריאות ההחרמה. הייצוג של הערבים בכנסת עלה במושב אחד, בניגוד לציפיות שגרסו שהייצוג הערבי ירד. [...] חד"ש הוסיפה מנדט והכניסה את ד"ר עפו אגבאריה לכנסת, בדיוק כמו ששאפה לעשות במהלך תעמולת הבחירות. זהו הישג מרשים של חד"ש ושל מנהיגה, מוחמד ברכה. [...] נקודה חיובית נוספת היא הקול היהודי, שהעניק לחד"ש יותר מעשרת אלפים קולות. מדובר בשינוי בולט לעין לעומת הבחירות לכנסת ה-17, וייתכן שזה [מספר קולות היהודים שהצביעו לחד"ש] גדל פי שלושה."

"רע"מ-תע"ל הגיעה להישג ברור בכך ששמרה על המקום הראשון בין המפלגות הערביות. [...] הרשימה הפריכה את התחזיות שהעריכו כי כוחה ירד בעקבות הרחקת [עבאס] זכור מן הרשימה."

"תוצאות הבחירות ברוב הכפרים והערבים מוכיחות שהברית של התנועה האסלאמית הדרומית עם התנועה הערבית לשינוי הייתה מועילה, ושהחלטה להתמודד ביחד הייתה החלטה נכונה שהפיקה תועלת לרשימה כולה. האמת היא שהבחירות האלו היו, לפי דברים שנאמרו בשורות רע"מ-תע"ל, 'הבחירות של אחמד טיבי'. הישגיה של מפלגתו ושל פעיליה בלטו מאד באזור המשולש ובגליל. [...] אפשר לומר בקלות ובצורה הגיונית שהתנועה האסלאמית והתנועה הערבית לשינוי התחלקו בהישג. יחד עם זאת, צריך לומר במלוא הכנות שח"כ טלב אל-צאנע זכה בהגרלה עוד פעם, בעוד שאחרים שילמו את החשבון."

"טיבי הצליח להשריש מפלגה שיש לה פעילים ותומכים בכל האזורים. אי אפשר להתעלם ממנו יותר או לטעון שהוא נמצא רק בתקשורת. הוא הוכיח את כוחו ויכולתו בשטח, וגם יריביו מודים בכך. ח"כ [אבראהים] צרצור חיזק את מנהיגותו לתנועה האסלאמית הדרומית. הוא הוכיח את יכולתו לקבל החלטות נכונות ולנווט את אוניית התנועה לנמל בשלום ובהצלחה עד לקו הסיום. אין צל של ספק שלתוצאות האלו תהיה השפעה ברורה על הרכב הרשימה והבריתות שהיא תכרות בבחירות הבאות, אשר תהיינה קרובות, בתוך שנתיים או פחות."

"בל"ד הצליחה לשמור על הייצוג הפרלמנטרי שלה, שלושה מנדטים, כאשר קריסתן של המפלגות הציוניות וההזדהות של הבוחרים הערבים בשעות האחרונות של יום הבחירות הצילו את בל"ד מהאפשרות שלא תעבור את אחוז החסימה. [...] בל"ד זכתה בכמה אלפי קולות בזכות הברית עם הזרם של [עבאס] זכור. זה ניכר בבירור בעכו וסביבתה. על רקע זה עולה שאלת הרוטציה: האם דבריו של עבאס זכור, שהוא ייכנס לכנסת בעוד שנה וחצי במקום סעיד נפאע, נכונים? [...] נראה שהדברים הנחרצים שהופיעו בהודעה שפרסם ח"כ נפאע, שאיננו רוצה לפרוש לטובת זכור, פתחו את המערכה סביב הרוטציה ויכול להיות שההיסטוריה חוזרת באכזריות. האם זכור, שסירב לפרוש לטובת סלמאן אבו אחמד, יטעם את אותו טעם מר שהטעים לאחרים?"

ד. מפלגות, עמדות ותגובות

כללי

- **דעת מומחה: הפחד מליברמן והתגובה על המלחמה בעזה מנעו ירידה באחוז ההצבעה**

פרופ' עזיז חידר, בתגובה לתוצאות הבחירות בישראל: "במישור המגזר הערבי והמפלגות הערביות לא קרה שום דבר דרמטי, בעל חשיבות מיוחדת. נכון שהיה צפי כי תהיה ירידה חדה באחוז המצביעים, אולם הפחד מליברמן גרם למצביעים הערבים ללכת לקלפיות, בנוסף להתרחשויות בעזה, כך שהייתה תנועת נגד לתנועת ההחרמה. התוצאה הייתה ירידה של שלושה אחוזים בלבד באחוז המצביעים. מה שחדש הוא שאחוז הערבים אשר הצביעו למפלגות הערביות עלה בהרבה, והדבר גרם לקוטביות גדולה יותר בין היהודים והערבים. המפלגות הציוניות, אשר זכו בעבר לאחוזי הצבעה גבוהים בקרב הערבים, נסוגו בהרבה. במקביל בלטה באופן מסוים התופעה של יהודים אשר הצביעו לחד"ש מסיבות אזרחיות, משום שכבר אין מפלגות שמאל אמיתיות. (כל אל-ערב, 13.2.09)

- **מסעוד ע'נאים: 11 מנדטים הם התשובה למתקפה על עזה, לניסיון הפסילה ולליברמן**

מסעוד ע'נאים, המועמד במקום הרביעי ברע"מ-תע"ל, התייחס לתוצאות הכלליות של הבחירות: "אני חש שמחה ונחת רוח על ניצחון המפלגות הערביות ועל כך שהן זכו ב-11 מנדטים, ועל כך שהציבור יצא בהמוניו למרות כל הקריאות להחרמה ולמרות תחושת האדישות. זו הייתה התשובה הטובה ביותר למתקפה על עזה, לניסיון לפסול את רע"מ-תע"ל ובל"ד, ולהצהרות הגזעניות של ליברמן." (כל אל-ערב, 13.2.09)

- **דעה: הציבור הערבי צריך לערוך חשבון נפש ולהתנער מ'שבטיות פוליטית'**

ידיה משעור, עורכת ראשית של העיתון "סינארה", במאמר מערכת "המצפון השבטי": "מתי יתעורר המצפון ונעשה חשבון נפש, בתור עם, על אופן ההצבעה שלנו, בתקווה שנתגבר על שבטיות פוליטית. שבטיות, למרות שהיא מנהג מתקופת הג'אהליה [טרום האסלאם], התאפיינה בכבוד ובמסירות לשבט, אולם שבטיות פוליטית היא בורות ואפסיות." (סינארה, 13.2.09)

- **עפו אגבאריה: המלחמה בעזה ליבתה רגשות לאומיים, ולכן המפלגות הערביות התחזקו**

ד"ר עפו אגבאריה: "המשוואה ברורה: כאשר המפלגות הציוניות סולקו כמעט לחלוטין, כוחן של המפלגות הערביות גבר, משום שאדם בעל מודעות פוליטית אינו מסוגל לשבת בבית ולהחרים את הבחירות, אפילו אם מזג האוויר מקשה על יציאה מן הבית. זה אחד הדברים הבסיסיים. אני חושב שהרגשות הלאומיים גברו בעקבות מעשי הטבח שניהל כוח הכיבוש בעזה. טבעי מאד שכאשר מיעוט מסוים נתון תחת איום הוא דבק בקו לאומי ברור. כאן אנו מבחינים בעליה בכוחן של המפלגות הערביות, ובמיוחד של חד"ש." (סינארה, 13.2.09)

- **מוחמד ברכה: המפלגות הציוניות סולקו אך אחוז ההצבעה לא עלה**

ח"כ מוחמד ברכה: "הצלחנו לסלק את המפלגות הציוניות, אך לא השגנו התקדמות בהעלאת אחוז ההצבעה." (סינארה, 13.2.09)

רע"מ-תע"ל

- **אבראהים צרצור: הציבור הערבי מעוניין בכנסת; הקריאה להחרמה לא הניבה שום תוצאה**

שיח' אבראהים צרצור, יו"ר רע"מ: "תוצאות הבחירות הוכיחו שני דברים. הראשון הוא שהמפה [הפוליטית] הישראלית מעידה על כך שרוב הישראלים נהרו לימין, ועל כן אינני מצפה משום ממשלה שתורכב, יהיה אשר יהיה הרכבה, שתושע מהמשבר המתדרדר במישור הפלסטיני או

במישור העולם הערבי והאסלאמי. שנית, הוכח באופן חותך כי רוב הציבור הערבי משוכנע לגמרי כי מוטל עליו למלא תפקיד פעיל בכל המישורים והערוצים. אחד הערוצים הללו הוא הפרלמנט. הקריאה להחרים את הבחירות, עליה הוצאו כספים רבים, לא הביאה לשום תוצאה, משום שהיא לא עמדה בקנה אחד עם האמונות של רוב הציבור הערבי שלנו, שמסרב לחלוטין לנקוט התבדלות. " (כל אל-ערב, 13.2.09)

• **אבראהים צרצור: חברי הכנסת הערבים צריכים להדק את הקשר עם הציבור הערבי**

שיח' אבראהים צרצור: "המנהיגים וחברי הכנסת הערבים צריכים להתחיל לפעול מהר, על מנת להעמיק את הקשר עם הציבור הערבי, באמצעות תכנית ברורה, וגם להעמיק את הקשר בינינו אנו, במישור הפרלמנטארי ובשאר הזירות, ולגבש תכניות שתצבנה סדר עדיפויות באופן ברור ונחרץ. [...] הגיע הזמן שאנו, חברי הכנסת הערביים, נעלה נושאים הנוגעים למגזר הערבי." (סינארה, 13.2.09)

• **אחמד טיבי: שמח על הגידול בייצוג הערבי בכנסת; ליברמן מייצג עליית הפשיזם בישראל**

ח"כ אחמד טיבי: "ראשית, אני מתגאה ומתפאר בציבור אשר נתן לנו את האמון הרב הזה, וכמו כן העניק לנו את הניצחון הנפלא הזה, בכך שמפלגתנו זכתה בארבעה מנדטים, ועומדת בראש המפלגות הערביות. [...] כמו כן אני שמח ושבע נחת על הגידול בייצוג הערבי בכנסת, והכי חשוב הוא שהציבור הערבי שב והדגיש את אמונו במפלגות הערביות. בקשר לתוצאות הכלליות, החברה הישראלית אישרה, באמצעות תוצאות הבחירות, כי היא קיצונית במיוחד. תופעת ליברמן היא הראייה הכי טובה לכך, כיוון שהיא מאשרת את עליית הפאשיזם ואת העובדה שהוא הגיע לדרגות חסרות תקדים". טיבי הוסיף: "אנו לא רק חולקים על ליברמן ורעיונותיו, אלא גם בזים לו." [...] בעניין הרכבת הממשלה אמר טיבי: "לא נמליץ לא על לבני ולא על נתניהו, משום שהבחירה ביניהם היא בחירה בין רע לרע יותר. אינני יודע באמת מי הוא הרע ומי הרע יותר." (כל אל-ערב, 13.2.09)

• **אחמד טיבי: המנדט החמישי היה בהישג יד; למרות אחוז הצבעה נמוך, המפלגות התחזקו**

ד"ר אחמד טיבי אמר שהוא חש גאווה רבה שרשימת רע"ם-תע"ל היא הרשימה הראשונה העומדת בראש המפלגות הערביות עם 112 אלף קולות וארבעה חברי כנסת. הוא הוסיף: "המושג החמישי היה בהישג ידנו אם היינו מתאמצים קצת יותר. היו חסרים לנו כמה אלפי קולות, אך זה לא גורע מן הניצחון הגדול שהשיגו פעילי הרשימה ומנהיגיה. החשוב מכול הוא שהציבור שלנו חיזק את אמונו בנו מחדש, ודחה את כל קריאות ההחרמה."

"הייתי מקווה שאחוז ההצבעה יהיה גבוה יותר ממה שהיה. אני חושב ששלושה גורמים תרמו לאי עליית אחוז ההצבעה: גורם ראשון ומרכזי הוא מזג האוויר הסוער, שהשאיר אנשים רבים בבית. הגורם השני הוא האדישות, והגורם השלישי הוא ההחרמה. למרות כל זה, מספר הקולות [שהצביעו למפלגות הערביות] עלה ב-60 אלף ביחס לבחירות הקודמות." (סינארה, 13.2.09)

• **בכיר בתנועה האסלאמית: טלב אל-צאנע לא תרם דבר; אל-צאנע: שמענו רק דברי שבת**

התנועה האסלאמית פרסמה גילוי דעת בעקבות פרסום תוצאות הבחירות תחת הכותרת "קול הרשימה הערבית המאוחדת והערבית לשינוי", בה היא בירכה את מצביעה ותומכיה. מורגש שם כי אין כל התייחסות לח"כ טלב אל-צאנע. [...] בכיר בתנועה האסלאמית וחבר במועצת השורא שלה אמר: "תחושות זעם ואי נוחות שוררות בקרב אנשי התנועה האסלאמית בגלל שאל-צאנע לא תרם כלום לרשימה, גם לא קולות וגם לא פעילות ומאמצים. זה ברור לכולם."

בתגובה לטענות האלה אמר ח"כ אל-צאנע: הדברים האלה אינם יותר מאשר גידוף שאינו ראוי לתגובה. אינני חושב שאף אחד משותפינו אומר דברים כאלה [...] להפך, שמענו רק דברי הערכה ושבח לתפקיד שמילאנו. לאף אחד אין זכות לשאול אותנו כמה קולות הוספנו לרשימה. הרי זו רשימה אחת ואי אפשר להעריך את כל אחד ממרכיביה לחוד. [...] לא מקובל עלינו בכלל שיהיו כאלה שייחסו את הניצחון לעצמם ואת הכישלון לאחרים. רע"ם-תע"ל השיגה ניצחון מזהיר, ולצוותי מד"ע, מהצפון ועד לדרום, הייתה השפעה רבה בהשגת הניצחון הזה." (כל אל-ערב, 20.2.09)

חד"ש

• מזכ"ל חד"ש: כוחה של חד"ש גדול מ-4 מנדטים; זהו ההישג הגדול ביותר מזה 20 שנה

אימן עודה, מזכ"ל חד"ש, במאמר עמדה "ניצחונה של חד"ש הוא ניצחון מוסרי וכמותי עצום": "אם נתבונן בתוצאות בכמה כפרים ערבים וערים ערביות, ובמספר הרב של אזרחים יהודים שחשבו להצביע חד"ש ולא הצביעו לנו בסוף, נגיע למסקנה וודאית שהיכולת של חד"ש היא הרבה יותר מארבעה מושבים. זהו האתגר הגדול לבחירות הבאות."

"שמרנו על שלושת היסודות הלאומיים והמוסריים: ניהול תחרות תרבותית, סילוק המפלגות הציוניות, ושיתוף פעולה למען העלאת אחוז ההצבעה. הצלחנו בשלוש המטרות. המפלגות הציוניות סולקו, ואחרים הפיקו מכך תועלת רבה יותר מאיתנו; שמרנו על שיעור ההצבעה, והיו כאלה שהפיקו מכך תועלת רבה יותר מאיתנו; היינו נחושים לשמור תחרות תרבותית, והדבר תרם לעלייה בהצבעה. בקיצור, שמרנו על שלמות החברה שלנו, על האווירה הפוליטית ועל המרקם החברתי. היה זה ניצחון מוסרי עצום, בנוסף לניצחון הגדול שהתבטא בתוספת מנדט."

"למרות שחד"ש היא הגוף הפוליטי היחיד שהתמודד בבחירות בנפרד, הוא היחיד שעלה בפועל במנדט אחד. כלומר, כוחה של חד"ש, בתור הכוח המוביל בציבור הערבי, גבר. זהו ההישג העצום ביותר מזה 20 שנה ברשויות המקומיות, והעצום ביותר מזה 20 שנה בבחירות לכנסת."

"עלינו לשבח את הציבור הערבי שבניגוד לציפיות יצא להצביע על מנת לשמור על מיקומו ועל יכולת ההשפעה שלו. כמו כן עלינו לשבח את ההישג של חד"ש ברחוב היהודי. למרות ההסתה נגדם הם נשארו נחושים בקשר לעמדותיהם האמיצות, בייחוד בעמדותיהם הפוליטיות שקשורות בזכויות העם הפלסטיני ובציבור הערבי." (11.2.09, www.panet.co.il)

• דוב חנין: חד"ש הכפילה כוחה ברחוב היהודי; חד"ש הפכה למחנה השמאל הגדול ביותר

ח"כ דוב חנין: "חד"ש חיזקה את כוחה ברחוב היהודי והכפילה אותו. העלייה בכוח זה באה על רקע תמיכת שכבת הצעירים, אשר מאמצת צורת חשיבה שונה ופתוחה. הם מחפשים תשובות אחרות לבעיות החברה הישראלית ותשובה הולמת לליברמן. קמפיין הבחירות שלנו ברחוב היהודי היה 'נבנה שמאל חדש' לאחר שהגענו למסקנה כי השמאל הישראלי נכנס למשבר לפני הבחירות. היום, לאחר הבחירות, הפכנו למחנה השמאל הגדול ביותר בחברה הישראלית. על כן אנו רוצים להקים מחנה שמאל חלופי וחזק אשר יספק תשובות אמיתיות לסכנות אשר עומדות בפני החברה הישראלית." (כל אל-ערב, 13.2.09)

• עפו אגבאריה: מרוצה משיעור הצבעה גבוה באום אל-פחם, מעוז התנועה להחרמת הבחירות

ד"ר עפו אגבאריה, חבר כנסת חדש מטעם חד"ש, אמר כי הוא מרוצה מהעלייה בכוחה של חד"ש ששיעורו הגיע ל-28%. הוא אמר שהוא שבע רצון מאחוז ההצבעה באום אל-פחם, שהגיע ל-57%, למרות שמרכז הקריאות להחרמה היה באום אל-פחם, שהיא מרכזת של הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית ושל תנועת בני הכפר. (כל אל-ערב, 13.2.09)

• מוחמד ברכה: מתנגדי ליברמן והגזענות בוחרים חד"ש; הפכנו לכוח המוביל במחנה השמאל

ח"כ מוחמד ברכה: "אנו גאים בהגדלת האמון בחד"ש. מספר המצביעים בעד חד"ש עלה ב-25 אלף קולות, מתוכם כמה אלפי קולות מהרחוב היהודי ויותר מ-15 אלף קולות מהרחוב הערבי. זאת ראיה לכך שהקו שנוקטת חד"ש מקובל ברחוב הערבי ומהווה קו הגנה מרכזי וישר בפני האפליה והגזענות, ומקובל מאד בקרב חוגים דמוקרטיים ברחוב היהודי. הם גילו שמי שרוצה לעמוד בפני ה'ליברמניזם' והגזענות אינו יכול לעצור בתחנה של מפלגת העבודה או במרץ, אלא צריך לקבל החלטה ברורה: חד"ש."

"תוצאות אלו ועליית הייצוג של חד"ש ל-4 מושבים הופך אותה לציר המרכזי ללא תחרות ברחוב הערבי, ולכוח השמאל המוביל בישראל. דבר זה מטיל עלינו משימות ייחודיות בהתנגדות לגזענות, בהגנה על המאבק למען השלום, הדמוקרטיה והשוויון, וההגנה על הציבור הערבי הפלסטיני שלנו, מתוך שיח אמיץ, נכון ואחראי." (סינארה, 13.2.09)

• **מוחמד ברכה בעצרת ניצחון: חד"ש הפכה לסמל האמיתי של מאבק ערבי-יהודי משותף**

ח"כ מוחמד ברכה, בעצרת ניצחון באום אל-פחם: "אנו מתגאים בזה שאנו סמל לשותפות המאבק הערבי-יהודי האמיתי, משום שאנו שאפנו כל הזמן לצרף תומכים לסוגיה הצודקת שלנו. לא כל הערבים הם אחיי, כמו שלא כל היהודים הם אויביי. ישנם ערבים במפלגות הציוניות אשר ציונותם חזקה יותר מהציונות של מנהיגיהם, וישנם יהודים הנאבקים למען סוגייתנו וזכויותינו." (22.2.09, www.alarab.co.il)

בל"ד

• **ואסל טהא: הוכח כי כוחה של בל"ד עולה בהתמדה; עבאס זכור היה גורם מרכזי בהצלחה**

ואסל טהא, יו"ר בל"ד ובעבר חבר כנסת מטעמה: "אני רוצה להדגיש כי הפעם הניצחון נושא עמו ארומה מיוחדת, משום שהבהרנו כי בל"ד היא כוח שיש לקחת אותו בחשבון. היא זרם מרכזי, והיא אופציה המושכת אליה אנשים. [...] בל"ד הוכיחה בבחירות אלו כי היא כוח העולה בהתמדה והיא האופציה החזקה והיציבה ביותר. שמנו קץ לכל דברי הספק, אשר הסתמכו הפעם על הפחדת האנשים מכך שבל"ד נחלשה בהיעדר מנהיגה, עזמי בשארה."

"תוספת זו [של קולות לבל"ד] באה ברובה מהצעירים אשר מתלכדים כל יום סביב בל"ד בכל האוניברסיטאות, התיכונים והמכללות. [...] אני מאשר כי לשיחי עבאס זכור היה תפקיד ראוי לציון בהצלחה זו, כך שאנו סבורים כי הברית שלנו עם השיחי זכור תעמיק עוד יותר בעתיד. עוני תומא, מזכיר הוועד הארצי [של בל"ד] וראש המועצה המקומית כפר יאסיף, הוסיף אף הוא כוח ניכר ורציני לבל"ד ולקצירת הקולות."

"אני גאה בכך שאנו המפלגה הראשונה אשר הכניסה אישה ערביה לכנסת. חנין זועבי תייצג בראש ובראשונה את בל"ד, ותייצג את הציבור הערבי בלי יוצא מן הכלל, והיא גם תייצג את האישה הערבייה." (13.2.09, www.arabs48.com)

• **ג'מאל זחאלקה: הציבור הביע אמון בבל"ד; הרדיפה אחר בשארה לא חיסלה את המפלגה**

ד"ר ג'מאל זחאלקה, יו"ר סיעת בל"ד: "בל"ד התמודדה בבחירות הללו תחת הסיסמא 'עמנו חזק יותר עם בל"ד' (שעבנא אקוא באל-תג'מע). הציבור נחלץ לעזרת התנועה הלאומית והוכיחו לכולם כי בל"ד חזקה יותר עם עמנו. הציבור שלנו העניק לבל"ד את אמונו, ויחדיו השגנו ניצחון גדול עבור התנועה הלאומית. זהו הישג גדול לא רק לבל"ד אלא גם לכל הציבור שלנו ביישובים הערביים. מה שמוסיף מתיקות לניצחון הוא שהמפלגות הציוניות נחלו מפלה ניצחת בקרב הציבור שלנו, והמפלגות הערביות השיגו הישגים חשובים."

"הניצחון הושג למרות האתגרים והקשיים שניצבו בפני בל"ד. השלטון ושותפיו חשבו כי הרדיפה הפוליטית תפגע בבל"ד, וכי רדיפת המנהיג הלאומי, ד"ר עזמי בשארה, תחסל את המפלגה. כמה אנשים 'קטנים' האמינו לשמועות אשר הם בעצמם המציאו, על מנת להטיל ספק בכוחה של בל"ד, והתוצאות באו כסטירה רועמת בפני כל מי שניסה לפגוע בה."

"כאשר בל"ד החליטה לשריין מקום לאישה, וכאשר שריינה לאישה מקום ריאלי, החל מסע התלחשויות מבית לבית על כך שבל"ד היא מפלגה מהמרת, וכי שיבוץ זה לא יביא לה קולות ויסכן אותה. התשובה של בל"ד לכל זה הייתה להציב את סוגיית שיבוץ אישה בראש קמפיין הבחירות שלה. היא הוכיחה לכולם כי החלטתה לא הייתה רק נכונה מבחינה עקרונית, אלא גם מבחינה מעשית, וכי שיבוץ אישה הוסיף לה כוח ופופולריות בקרב גברים ונשים." (13.2.09, www.arabs48.com)

• **ג'מאל זחאלקה: אזור המשולש היה ונותר מעוז כוחה של בל"ד**

ח"כ ג'מאל זחאלקה: "מטבעו, המשולש הוא מעוז של בל"ד וימשיך להיות כזה. הוא היה כך בעבר וישאר כך בהווה ובעתיד. בל"ד חיזקה בבחירות האחרונות את כוחה במשולש ב-40 אחוזים יותר ממה שקיבלה בבחירות הקודמות." (כל אל-ערב, 13.2.09)

- **חנין זועבי: התוצאות משביעות רצון; גאה בציבור ש'טאטא' את המפלגות הציוניות**

חנין זועבי, האישה הראשונה שנכנסה לכנסת מטעם מפלגה ערבית, אמרה: "התוצאות שבל"ד השיגה היו יותר ממשביעות רצון והרימו את המוראל. הן הוכיחו כי הציבור נותן הרבה קרדיט לבל"ד, למרות התנאים הלא ידידותיים סביבה. זו הפעם הראשונה בה בל"ד מתמודדת בבחירות בלי מייסד המפלגה, ד"ר עזמי בשארה." זועבי הוסיפה: "אני גאה בכך שהציבור הערבי 'טאטא' את המפלגות הציוניות. [...] המדיניות הגזענית הימנית צריכה להכניס אותנו למצב של כוננות. תפקיד המפלגות הערביות הוא להילחם בייאוש, בתסכול ובחוסר האמון." (כל אל-ערב, 13.2.09)

- **מזכ"ל בל"ד: הניצחון הושג בזכות התגייסות מצד חברי התנועה והברית עם עבאס זכור**

עווד עבד אל-פתאח, מזכ"ל בל"ד, הסביר את הגורמים לניצחון שנחלה בל"ד: "זהו הישג לתנועה הלאומית בכלל, ומספר גורמים תרמו לכך: הראשון – ההתגייסות הכוללת של חברי התנועה הלאומית, תומכיה וידידיה כנגד הקמפיין העוין והמסית כלפי בל"ד. [...] הגורם השני – הברית עם ח"כ עבאס זכור ושותפיו, אשר בוצעה במטרה ליישם את רעיון הברית הלאומית האסלאמית. הגורם השלישי הוא הגורם החשוב והמרכזי: פעילי וחברי בל"ד אשר פעלו בחירוף נפש והפגינו פעילות חסרת תקדים על מנת להביא אזרחים לקלפי. הדבר מבהיר מעבר לכל ספק כי מפלגה זו, בזכות פעיליה וחבריה, הפכה למפלגה בעלת ניסיון לא רק במאבק פוליטי ועממי, אלא גם במערכות הבחירות, בין אם בבחירות המקומיות אשר התקיימו לפני שלושה חודשים ובין אם בבחירות לכנסת." (19.2.09, www.panet.co.il)

דעם

- **גילוי דעת של דעם: שלוש המפלגות הערביות משלימות עם המציאות ומנצלות את המשבר**

מתוך גילוי דעת של "דעם" לסיכום הבחירות: "המפלגות הערביות ניצלו את תחושת הזעם הציבורית ורגשות הנקמה על מה שקרה בעזה, מה שהוביל את ראשי החמולות, אשר בדרך כלל תומכים במפלגות השלטון, לחלק את קולותיהם בין המפלגות הערביות. הציבור הערבי בישראל נמצא במשבר פוליטי, חברתי ומוסרי עמוק מאד, בזמן בו ממשיכות המפלגות הערביות להנציח את המגרעות ולהפיק מהן תועלת. שלוש המפלגות ויתרו לגמרי על השאיפה לשנות באופן שורשי את החברה, השלימו עם המציאות, ופועלות בכדי להפיק תועלת מהמשבר הנוכחי. כמו כן, הבחירות הפכו לסוג של "שריפת קולות" שכן הן אינן משפרות את מצב הציבור הערבי, כיוון שמרכזי קבלת ההחלטות בישראל סגורים לגמרי בפני המפלגות הערביות. הגידול במספר המנדטים של המפלגות הערביות בא יחד עם ירידה חדה במספר המנדטים של השמאל הישראלי. משמעות הדבר היא שהפעילות הפרלמנטאית, חקיקת החוקים וההשפעה על ההחלטות הפוליטיות תהיינה מוגבלות מאד."

"העובדה כי [דע"מ] לא עברה את אחוז החסימה, לא מונעת, ואפילו כופה על המפלגה ותומכיה, לפעול בשקדנות על מנת לארגן במסגרות את שכבת הפועלים ברמה המפלגתית וברמת האגודות המקצועיות. פעילותנו לא תיפסק, ואנו קוראים לכל מי שמזדהה עם עמדה זו להצטרף לשורות מפלגת הפועלים דע"מ." (16.2.09, www.panet.co.il)

מפלגת העבודה

- **ראלב מג'אדלה: מפלגת העבודה נסוגה במגזר הערבי כי לא תקפה את ליברמן**

השר ראלב מג'אדלה ממפלגת העבודה אמר כי אחת הסיבות שהובילו לנסיגה בכוחה של מפלגת העבודה במגזר הערבי היא העובדה כי מפלגת העבודה לא תקפה את ראש מפלגת "ישראל ביתנו", אביגדור ליברמן, כאשר תקף כל הזמן את ערביי ישראל רק בגלל שהם ערבים, ובנה את כל קמפיין הבחירות שלו על רעיון השנאה לערבים, ללא כל מענה מצד מפלגת העבודה. מג'אדלה הוסיף כי מפלגת העבודה השיגה בבחירות הללו כ-7,000 קולות בלבד מהמגזר הערבי, לעומת כ-27,000 קולות בבחירות הקודמות. בתשובה לשאלה בנוגע לתכניותיו לעתיד אמר השר מג'אדלה כי הוא יתמסר לשיקום המפלגה במגזר הערבי, והשבתה למה שהייתה בעבר. (www.panet.co.il, 12.2.09)

- **שלי יחימוביץ: מפלגת העבודה צריכה לערוך חשבון נפש ביחסה עם הציבור הערבי**

ח"כ שלי יחימוביץ התייחסה לכישלונה של מפלגת העבודה למשוך קולות מהמגזר הערבי: "גם בבחירות הקודמות לא היו הרבה ערבים שהצביעו למפלגת העבודה, והציבור הערבי בישראל אינו רוצה ליטול חלק בקבלת ההחלטות בישראל. הדבר מכאיב לי מאוד. הסיבה לכך היא היעדר שוויון בכל תחומי החיים, והדבר גורם להם להיות שייכים יותר לפלסטינים מאשר לישראל, ועל כן הם מצביעים למפלגות שאינן ציוניות. אני סבורה כי מי שמצביע לליברמן במגזר הערבי הוא לא טבעי, שכן ליברמן דורש לגרש את הערבים, והבחירה הזו אינה אידיאולוגית. יש לעשות חשבון מחדש לגבי יחסינו עם המגזר הערבי". (סינארה, 13.2.09)

ה. סוגיות מרכזיות בעקבות הבחירות

תגובות על התגברות כוחו של ליברמן והימין

- **אחמד טיבי: החברה היהודית צריכה לעשות חשבון נפש בעקבות התחזקותו של ליברמן**

ד"ר אחמד טיבי, בתגובה לשיעור ההצבעה הגבוה לליברמן, ובתשובה לשאלה האם הערבים היו אלה שדחפו את היהודים לבחור בליברמן: "היהודים הם אלו שבחרו בליברמן ולא הערבים. המצביעים הערבים הם קורבן הפאשיזם הזה, והחברה היהודית היא זו שצריכה לעשות חשבון נפש. [...] תפיסתו [של ליברמן] הייתה תמיד שנאה למיעוטים. הוא דוגמת היידר האוסטרי. בדוגמה של היידר המדינות, ובראשן ישראל, קראו להחרים אותו, אך אחרי ליברמן רצים המועמדים לראשות הממשלה."

בהתייחסות לשאלת הנאמנות שהוצגה על-ידי ליברמן, אמר טיבי: "הנאמנות שלי היא לחוק. אני מכבד חוקים. הצעתו של ליברמן בסוגיית הנאמנות שלנו היא במהותה אמירה נגד הערבים, ועל כן צריך לדחות אותה. המיעוט הערבי, וחלקים מהחברה הישראלית, צריכים לעמוד ביחד בפני הפאשיזם." (11.2.09, www.a-m-c.org)

- **אברהם צרצור: הציבור היהודי נוהר לקיצוניות; איננו תולים תקווה בכל ממשלה עתידית**

שיח' אברהם צרצור: "תוצאות הבחירות הוכיחו נחרצות כי הציבור היהודי נוהר לעבר הקיצוניות. על כן איננו תולים תקוות, קטנות ככל שתהיינה, בשום ממשלה ישראלית עתידית, בין אם תהיה בראשות לבני, נתניהו או שניהם יחדיו." (סינארה, 13.2.09)

- **טלב אל-צאנע: ליברמן הוא בעיה של ישראל, לא של הערבים**

ח"כ טלב אל-צאנע: "ההצבעה הערבית הייתה משביעת רצון מאוד, למרות קריאות החרמה." בהתייחסות לעלייתו של הימין אמר אל-צאנע: "זהו כישלון מוסרי וערכי לחברה הישראלית המצביעה למפלגה אשר המצע היחיד שלה הוא שנאת הערבים. ליברמן הוא בעיה של ישראל, ולא בעיה של הערבים." (סינארה, 13.2.09)

- **חנא סוויד: 11 ח"כים הם כוח שעשוי למנוע הקמת ממשלה ימנית קיצונית**

ד"ר חנא סוויד: "תפקיד המפלגות הערביות וחברי הכנסת הערבים הוא למנוע הקמת ממשלה ימנית קיצונית יותר. זהו התפקיד היחיד עלינו או יכולים לדבר במצב זה. ידוע כי 11 חברי כנסת הם כוח מספיק עליו ניתן לסמוך על מנת להעמיד מכשולים בפני הקמת ממשלה ימנית קיצונית או קיצונית יותר. ככל שהממשלה תהיה קיצונית יותר, כך הבסיס הימני שלה יהיה צר יותר, ונוכחותם של 11 חברי כנסת מהסיעות הפועלות במגזר הערבי, מפחיתות את הסיכוי לכך." (אל-ערב, 13.2.09)

- **דוב חנין: הימין הקיצוני מהווה סכנה אמיתית לאזרחים הערבים, ואין לזלזל בכך**

ח"כ ד"ר דוב חנין: "הציר העיקרי והמדאיג מאד של בחירות אלו הוא הימין הקיצוני אשר מהווה סכנה אמיתית לזירה הדמוקרטית בישראל. כמו כן הוא מהווה סכנה אמיתית כלפי האזרחים הערבים בארץ, סכנה אשר אין לזלזל בה. על כתפיו מוטלת אחריות כבדה ומשימה לגייס את כל הכוחות על מנת להדוף גל זה." (כל אל-ערב, 13.2.09)

- **דעה: המלחמות בלבנון ובעזה הגבירו את השנאה לערבים, אך נמשיך לדבוק באדמתנו**

סוהיל כיואן, פובליציסט: "אין ספק ששתי המלחמות הכושלות האחרונות, נגד לבנון ונגד עזה, העלו את רמת השנאה כלפי הערבים, שכן המלחמות אינן מניבות אלא עוד שנאה, תהינה אשר תהינה תוצאותיהן. עם זאת, יהיה אשר יהיה, ותגבר הקיצוניות ככל שתגבר, אנו נישאר דבקים באדמתנו ובאווריר שלנו, על אף הזיהום החמור, ונודה בכנות כי יש להם מלוא הזכות לשנוא אותנו. זאת משום שאנו מבטיחים לליברמן ולמזבלה הרעיונית ממנו בא כי אנו נשארים כאן, אפילו יותר מהזעזוע והזית." (כל אל-ערב, 13.2.09)

- **מרכז מוסאוא: הקהילה הבינלאומית צריכה לשלול את הלגיטימיות מהממשלה הבאה**

מרכז מוסאוא הכריז כי ימשיך בקמפיין שלו כנגד הפאשיזם והגזענות, והדגיש: "העלייה בשיעור ההצבעה למפלגת ישראל ביתנו ומפלגת האיחוד הלאומי מעידה על התגברות הגזענות והאלימות בחברה הישראלית כולה, ובמיוחד כנגד החברה הערבית. מוסאוא קרא לעקור את הלגיטימיות במישור המקומי והבינלאומי מכל ממשלה ישראלית שתאמץ לחיקה את הפאשיסטיים הגזעניים. מרכז מוסאוא הצביע על כך שהמפלגה השלישית בגודלה ברחוב היהודי [ישראל ביתנו] היא מפלגה קיצונית ופאשיסטית המכריזה על גזענותה ללא בושה, ויש לחשוף את קלונה של הסתה זו, על מנת לעקור את הלגיטימיות הבינלאומית מהממשלה הגזענית הבאה." (כל אל-ערב, 13.2.09)

- **חנין זועבי: דמוקרטיה פירושה זכויות, שוויון וערכים, ההפך משפת הפשיזם של ליברמן**

חנין זועבי: "הישגה של בל"ד והעובדה כי היא הגבירה את כוחה הם גם תגובה לליברמן ושכמותו. לא רק שרעיון 'מדינת כל אזרחיה' מאפשר לנו שוויון לאומי ואזרחי כולל, אלא שזהו הרעיון היחיד שמסוגל להגיב לליברמן. [...] הרעיון של בל"ד, שדוחה את 'המדינה היהודית', הוא הרעיון היחיד שמסוגל להוציא את ליברמן ממעגל הלגיטימיות הפוליטית והמוסרית. [...] כאשר אתה מסכים לרעיון 'המדינה היהודית' אתה בהכרח מסכים לרעיון הנאמנות למדינה זו. דחיית רעיון 'המדינה היהודית' יחסום את הדרך בפני כל מי שיתבע מאיתנו נאמנות למדינה כזו. אין היגיון לתבוע ממני נאמנות לרעיון שלא הסכמתי עליו מלכתחילה, מה עוד שאני מציע חלופה ונאבקות למענה. [...] הנאמנות היחידה שבל"ד מסכימה לה ותובעת אותה היא נאמנות המדינה לאזרח, ולא ההיפך, במיוחד במקרה של הפלסטינים בישראל. [...] יתר על כן, שפת הדמוקרטיה לא מדברת על נאמנות. זו שפה של פשיסטים כמו ליברמן. שפת הדמוקרטיה מדברת על זכויות, שוויון וערכים." (www.arabs48.com, 13.2.09)

- **מוחמד ברכה: עמדותיה של קדימה זהות לעמדותיו של ליברמן**

ח"כ מוחמד ברכה, יו"ר חד"ש, אמר כי "מסמך התשובות שהגישה קדימה בראשות ציפי לבני למפלגת ישראל ביתנו הגזענית, בראשות הקיצוני אביגדור ליברמן מבהיר את פניה הגזענית של קדימה". ברכה אמר כי "לבני, השר חיים רמון ומפלגתם מתחרים בליברמן בגזענותו, בכך שהם מקבלים את דרישותיו הגזעניות של ליברמן כנגד הציבור הערבי בארץ. למעשה, המסמך של לבני אינו מכריז על כך שהיא מקבלת את הדרישות של קדימה, אלא מבהיר כי עמדותיה זהות לעמדות הגזעניות של ליברמן." (www.panet.co.il, 16.2.09)

החרמת הבחירות במבחן המעשה

• מזכ"ל בני הכפר: אחוז ההחרמה היה גבוה; ברגע האחרון המפלגות הערביות ספסרו קולות

מזכ"ל תנועת "בני הכפר", מוחמד כנאענה: "אחוז ההחרמה בחברה הערבית היה גבוה, ולראייה, אחוז ההצבעה לא עלה על 50%. זו הוכחה לכך שהציבור הערבי אמר שאינו רוצה ללכת להצביע, למרות שפעלנו רק בשלושת הימים האחרונים לפני הבחירות. למרות העלייה בהצבעה למפלגות הערביות [...] עלייה זו באה על חשבון המפלגות הציוניות, וזה דבר חיובי."

כנאענה הוסיף: "האמת היא שכולם יודעים שעד שעות הערב היה מצבן של המפלגות הערביות בסכנה, וזאת בשל אחוז ההצבעה הנמוך, כאשר המפלגות יצאו לקרוא לאנשים ברמקולים לצאת ולהצביע. בשעתיים האחרונות קרה שם ספסור של הקולות."

כנאענה הסביר את ההחרמה: "לדידי, אי יציאתם של אנשים להצבעה ואי ההשתתפות בבחירות היא תוצאה של מעשי הטבח טבחים וההרג ההמוני שנעשה בבני עמנו הפלסטיני בידי מנהיגי המפלגות הציוניות המתחרות על הנהגת השלטון בישראל. עם זאת, עצוב לראות קולות, ולו במספרים קטנים, מתוך החברה הערבית שהלכו למפלגות הציוניות השונות. מבייש למצוא כאלה שהצביעו עבור ליברמן הפשיסטי הגזעני. זה נובע מאי שייכות לעם הזה, כי מי שעושה זאת, בעצם מכר את מצפונו עבור אינטרס אישי צר."

כנאענה סיים את דבריו: "מכאן אני קורא לכל המפלגות הערביות המיוצגות בכנסת ולהנהגת המגזר הערבי לעבוד על אחדות ואיחוד המאמץ על מנת לעמוד בפני הבאות, כי הדברים הבאים עלינו אינם קלים. [...] על המפלגות הערביות בכנסת לצאת נגד הימין הקיצוני, המתרחב והפושה בחברה הישראלית, הן ברמה הפוליטית והן ברמה התקשורתית." (www.bokra.net, 11.2.09)

• שיח' ראיד צלאח: לעלייה במספר חברי כנסת ערבים אין כל השפעה איכותית

שיח' ראיד צלאח, מנהיג הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית: "הכנסת תישאר כפי שהייתה: אחד מיסודות המפעל הציוני. הכנסת תישאר, במקרה הטוב ביותר, רק במת מחאה עבור תושבי 'הפנים הפלסטיניים'. [...] הממסד הישראלי ימשיך לנצל את קיומם של חברי הכנסת הערבים בכדי לייפות את פניו ולטעון שהוא מוסד דמוקרטי, אך הוא אינו כזה. [...] משמעות הדבר היא שעלייה במספר חברי הכנסת הערבים מטעם המפלגות הערביות בכנסת אין לה כל השפעה איכותית." (אל-ערב, 13.2.09)

• שיח' ראיד צלאח: אחוז ההצבעה היה 45% אולם קרו דברים מאחורי הקלעים

ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, שיח' ראיד צלאח, התייחס להחרמת הבחירות. לאור העובדה שכ-53% מהאזרחים הערבים יצאו להצביע, ובתשובה לשאלה האם יש לראות בכך התעלמות מהקריאות להחרמה, השיב שיח' צלאח: "אני מדגיש שהתנועה האסלאמית קראה לכל אחד בחברה שלנו בארץ לגבש את עמדותיו ביחס לכנסת כאשר הוא מקבל החלטה לגבי לבחירות. התנועה האסלאמית לא אמצה תפקיד של אפוטרופוס על החברה שלנו 'בפנים הפלסטיניים' וקראה לו להחרים את הבחירות." [...] כשנשאל השיח' על עמדתה העמומה של התנועה בשאלה האם להחרים את הבחירות או להשתתף בהן, ענה: "לא הינו עמומים בכלל. היינו ברורים מאד בעמדתנו ביחס לכנסת, אך לא רצינו לשחק תפקיד של אפוטרופוס ישיר שמכוון את האנשים איך להתנהג."

"אחוז ההחרמה הגיע בבחירות הקודמות ל-44% ובבחירות האחרונות ל-48% בערך. פירוש של דבר שאחוז ההחרמה עלה. למרות זאת אנו מדגישים שעמדתנו ביחס לכנסת איננה קשורה בהישג הכמותי של ההחרמה, אלא בשביל להטמיע את האמונה, בתוך החברה שלנו, כי יש לקיים בחירות ישירות לוועדת המעקב של הציבור הערבי בכללותו."

"בבחירות האחרונות קרו מאחורי הקלעים דברים שקשורים לשיעורי ההצבעה. [...] אנחנו מאמינים שאחוז ההצבעה, במצב הטוב ביותר, הגיע ל-45%. אמונתנו מתחזקת בגלל ראיות נוספות שמגיעות אלינו. לא ניכנס לפרטים, אבל אכן קרו דברים מאחורי הקלעים." (אל-ערב, 20.2.09)

ייצוג האישה הערבייה בפוליטיקה הישראלית

- **חנין זועבי: רבים הצביעו לבל"ד בזכות הצבת אישה כמועמדת ריאלית**

חנין זועבי: "אפעל ליצירת מקומות עבודה לנשים, כדי שתשגנה עצמאות כלכלית. [...] אני סבורה שציבור נרחב אשר לא היה רגיל להצביע לפני כן [לבל"ד] אלא היה משויך למפלגות ערביות [אחרות], הצביע לבל"ד בגלל המסר החברתי שהעבירה באמצעות העובדה שהציבה אישה כמועמדת." (כל אל-ערב, 13.2.09)

- **עפו אגבאריה: הכנסת אישה לכנסת אינה מטרה בפני עצמה; אנו מברכים כל אישה**

בתשובה לשאלה לגבי כניסתה של אישה ערבייה לכנסת מטעם בל"ד ולא מטעם חד"ש, אשר מניפה את דגל המאבק החברתי המתקדם מזה כמה עשורים, אמר עפו אגבאריה: "אנו נפעל בעתיד להכניס אישה, אולם זוהי אינה מטרה בפני עצמה. מה שחשוב הוא שתיכנס אישה מכיוון שהיא ראויה, ולא סתם תיכנס לכנסת. זהו דבר מבורך מצד כל מפלגה, ואנו מברכים כל אישה." (כל אל-ערב, 13.2.09)

- **חנין זועבי: מצעה של בל"ד מבטיח לאישה ולזכויותיה מקום מרכזי; אייצג גברים ונשים**

חנין זועבי: "האחריות שמוטלת עליי היא לא לטפל בסוגיות של נשים, אלא בראש ובראשונה לייצג את בל"ד ואת מצעה, ולנהל פעילות פרלמנטרית וציבורית בהתאם למצע זה, אשר בתוכו לאישה ולזכויותיה יש מקום מרכזי. [...] באמצעות הבחירה בי, בל"ד הפיצה מסר חינוכי ממדרגה ראשונה לגברים ונשים כאחד: שוויון כלפי נשים אין פירושו לא להפעיל נגדה אלימות או לא להכריח אותה לעשות את מה שאיננה רוצה, אלא פירושו גם, ואולי בעיקר, שיש לה תפקיד בתכנון גורל החברה שלה, גורל האישה כמו גם גורל הגבר."

"אני חושבת שאלפי גברים ונשים הצביעו עבור בל"ד בגלל שהיא המפלגה ששברה את השיגרה בהרכב הרשימה לבחירות ובתרבות הפוליטית שלנו. במאות החוגים הפוליטיים, שבהם השתתפו גברים ונשים, ניכרה השפעה ברורה לנוכחות אישה ברשימה." (13.2.09, www.arabs48.com)

ו. נתוני רקע

כללי: ההצבעה הערבית בבחירות 2006 ו-2009¹

2009	2006		
32.1%	27.4%	רע"מ-תע"ל	מפלגות ערביות
27.5%	24.3%	חד"ש	וערביות-יהודיות
22.3%	20.2%	בלי"ד	
81.9%	71.9%	סך הכול	
4.6%	12.8%	העבודה	מפלגות יהודיות
3.7%	6.8%	קדימה	וציוניות
1.4%	2.8%	מרץ	
2.1%	0.9%	ליכוד	
2.3%	NA	ישראל ביתנו	
4.0%	4.8%	מפלגות דתיות ואחרות	
18.1%	28.1%	סך הכול	

ההצבעה למפלגות ערביות וערביות-יהודיות בבחירות 2006 ו-2009

מפלגה	בחירות 2006		בחירות 2009		שינוי
	קולות	מנדטים	קולות	מנדטים	
רע"מ-תע"ל	94,786	4	113,954	4	קולות 19,168
חד"ש	86,092	3	112,130	4	מנדטים + 1
בלי"ד	72,066	3	83,739	3	קולות 11,673
דעם	3,692	—	2,645	—	מנדטים - 1,047
סך הכול	10	11			

¹ מקור לתוצאות בחירות 2006: אלי רכס, "המיעוט הערבי בישראל והבחירות לכנסת ה-17: תחילת עידן חדש?". אצל: אלי רכס (עורך), המיעוט הערבי בישראל והבחירות לכנסת ה-17 (אוניברסיטת תל אביב: תכנית קונרד מדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, 2007), עמ' 63.

תוצאות בחירות 2009: עיבוד נתוני ועדת הבחירות המרכזית לכנסת ה-18 (תוצאות הבחירות הארציות): http://www.knesset.gov.il/elections18/heb/results/main_results.aspx. הנתונים המוצגים בטבלה אינם כוללים את הצבעת הערבים תושבי הערים המעורבות.

התפלגות ההצבעה ביישובים הערבים והדרוזים בבחירות 2009²

אזור גיאוגרפי					כל הארץ	אזור הצפון				
כללי ³				בדואים ⁴			דרוזים ⁵	נוצרים ⁶		
בעלי זכות בחירה					611,278	430,839	34,308	64,881	21,018	
מצביעים בפועל					326,482	230,537	14,210	34,865	11,965	
שיעור הצבעה					53.4%	53.5%	41.4%	53.7%	56.9%	
מפלגות ערביות וערביות-יהודיות					רע"מ-תע"ל	32.1%	25.7%	38.6%	1.7%	6.8%
					חד"ש	27.5%	29.2%	15.5%	7.6%	40.5%
					בלי"ד	22.3%	21.8%	21.9%	8.4%	30.6%
					דעם	0.2%	0.2%	0.2%	0.1%	0.1%
					סך הכול	82.1%	76.9%	76.2%	17.8%	78.0%
מפלגות ציוניות ויהודיות					העבודה	4.6%	6.3%	7.5%	25.3%	4.6%
					מרץ	1.4%	1.3%	2.3%	1.7%	2.5%
					קדימה	3.7%	4.7%	5.1%	15.9%	6.4%
					ליכוד	2.1%	2.8%	2.4%	11.7%	2.6%
					ישראל ביתנו	2.2%	3.1%	0.4%	13.5%	2.2%
					מפד"ל החדשה	0.2%	0.3%	0.9%	0.5%	0.2%
					יהדות התורה	0.2%	0.2%	0.2%	0.1%	0.1%
					ש"ס	2.0%	2.7%	2.1%	9.2%	2.1%
					אחרים	1.5%	1.7%	2.9%	4.3%	1.3%
					סך הכול	17.9%	23.1%	23.8%	82.2%	22.0%

(המשך הטבלה – בעמוד הבא)

² מקור: עיבוד נתונים מתוך אתר ועדת הבחירות המרכזית לכנסת ה-18 (תוצאות הבחירות הארציות). הנתונים המוצגים בטבלה אינם כוללים את הצבעת הערבים תושבי הערים המעורבות. ראו בהמשך פירוט דפוסי ההצבעה למפלגות הערביות והערביות-יהודיות בערים המעורבות.

³ כולל היישובים הערבים והדרוזים בגליל, הגולן, העמקים, נפות עכו וחיפה (לא כולל הערים עכו וחיפה), ואזור חוף הכרמל. בקטגוריה זו נכללו גם יישובי הבדואים, הנוצרים והצירקסים בצפון הארץ.

⁴ בקטגוריה זו נכללו 19 יישובים שאוכלוסייתם (רובה ככולה) בדואית: אבטין, בועינה-נוג'ידאת, ביר אל-מכסור, בסמת טבעון, דמיידה, זרזיר, ח'ואלד, טובא-זנגרייה, כאוכב אבו אל-היג'א, כמאנה, כעביה-טבאש-חג'אג'רה, מנשיית זבדה, סואעד (חמרייה), עוזייר, עראמשה, ערב אל-נעים, ראס עלי, רומת הייב, שבלי – אום אל-ג'ינס.

⁵ בקטגוריה זו נכללו 14 יישובים: שלושה יישובים דרוזים ברמת הגולן (מג'דל-שמס, בוקעאתא, ומסעדה); תשעה יישובים שבהם שיעור הדרוזים באוכלוסייה נע בין 100% ל-88%: ג'וליס, יאנוח-ג'ית, סאג'ור, בית ג'ין, ירכא, חורפיש, כסרא-סמיע, עין אל-אסד, עיר הכרמל (דאלית אל-כרמל ועוספיא); ושני יישובים שבהם שיעור הדרוזים באוכלוסייה גבוה במיוחד: פקיעין (76%) ומע'אר (58%).

⁶ בקטגוריה זו נכללו 6 יישובים: שני יישובים שכל אוכלוסייתם נוצרית (פסוטה ומעיליא), שני יישובים שמרבית אוכלוסייתם נוצרית (עילבון – 71%, גוש חלב (ג'ש) – 64%), ושני יישובים שבהם שיעור הנוצרים באוכלוסייה גבוה במיוחד (כפר יאסיף – 56%, ראמה – 51%).

אזור גיאוגרפי			אזור המשולש			אזור הדרום (בדואים)
			סך הכול	צפון ⁷	דרום ⁸	סך הכול
			סך הכול	יישובי הפזורה ¹⁰	יישובי הקבע ⁹	יישובי הפזורה ¹⁰
בעלי זכות בחירה			139,266	79,252	60,014	71,638
מצביעים בפועל			82,339	43,881	38,458	25,715
שיעור הצבעה			59.1%	55.4%	64.1%	35.9%
מפלגות ערביות וערביות-יהודיות	רע"מ-תע"ל	38.5%	30.2%	47.9%	72.6%	70.0%
	חד"ש	28.2%	29.3%	26.9%	4.5%	5.6%
	בלי"ד	27.6%	35.9%	18.1%	8.2%	9.6%
	דעם	0.3%	0.5%	0.0%	0.2%	0.2%
	סך הכול	94.6%	95.9%	92.9%	85.5%	85.4%
מפלגות ציוניות ויהודיות	העבודה	1.3%	1.5%	1.1%	1.5%	1.2%
	מרץ	1.8%	0.6%	3.1%	0.9%	0.9%
	קדימה	0.8%	0.6%	1.1%	4.8%	1.8%
	ליכוד	0.2%	0.2%	0.2%	2.8%	1.2%
	ישראל ביתנו	0.1%	0.1%	0.1%	0.9%	0.7%
	מפד"ל החדשה	0.0%	0.0%	0.1%	0.1%	0.1%
	יהדות התורה	0.0%	0.0%	0.0%	0.2%	0.2%
	ש"ס	0.4%	0.3%	0.5%	1.0%	2.2%
	אחרים	0.8%	0.8%	0.9%	2.7%	4.4%
	סך הכול	5.4%	4.1%	7.1%	14.6%	13.9%

⁷ בקטגוריה זו נכללו 9 יישובים בחלקו הצפוני של המשולש: אום אל-פחם, אום אל-קוטוף, באקה-ג'ית, בסמ"ה, זמר, כפר קרע, מייסר, מעלה עירון, וערעה.

⁸ בקטגוריה זו נכללו 6 יישובים בחלקו הדרומי של המשולש: ג'לג'וליה, טייבה, טירה, כפר ברא, כפר קאסם, וקלנסווה.

⁹ בקטגוריה זו נכללו שבעת יישובי הקבע של הבדואים בנגב: חורה, כסיפה, לקיה, ערעה בנגב, רהט, שגב-שלום, תל שבע.

¹⁰ בקטגוריה זו נכללו 24 יישובים בפזורה הבדואית בנגב, מרביתם שבטים: אבו ג'ועד, אבו קוריאנת, אבו רוביעה, אבו רוקייק, אום בטיין, אטרש, אל-סיד, אסד, אעצם, ביר הדאג', ג'נאביב, דריג'את, הואשלה, הוזייל, מסעודין אל-עזאמה, נצאצרה, סייד, עוקבי (בנו עוקבה), עטאונה, קבועה, קודיראת א-צאנע, קואעין, קצר א-סר, תראבין א-צאנע.

הישגי המפלגות הערביות והערביות-יהודיות בערים המעורבות¹¹

קטגוריה	עכו	חיפה	תל אביב-יפו	רמלה	לוד	נצרת עילית	מעלות-תרשיחא	סך הכול
בעלי זכות בחירה	38,794	235,198	383,990	48,009	50,723	39,340	16,629	812,683
מצביעים בפועל	22,718	136,506	226,390	25,949	28,094	21,178	10,353	471,188
שיעור הצבעה	58.6%	58.0%	59.0%	54.1%	55.4%	53.8%	62.3%	58.0%
רע"מ-תע"ל	2.2%	0.3%	1.1%	6.8%	6.8%	0.4%	4.0%	1.6%
חד"ש	7.5%	4.1%	2.3%	3.6%	2.4%	6.2%	5.4%	3.4%
בלי"ד	14.0%	2.1%	0.3%	2.5%	3.7%	2.7%	7.7%	2.1%
דעם	0.2%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.2%	0.1%	0.1%
סך הכול	23.9%	6.6%	3.8%	13.0%	13.0%	9.5%	17.2%	7.2%
שיעור הערבים באוכלוסיית העיר (סוף 2006)	27.2%	9.8%	4.3%	22.1%	23.6%	13.0%	22.0%	10.7%

בערים עכו ותל-אביב-יפו שיעור ההצבעה למפלגות הערביות והערביות-יהודיות תאם את שיעור הערבים באוכלוסיית העיר. בחיפה, נצרת עילית ובמעלות-תרשיחא נמדדה רמה נמוכה מעט בשיעור ההצבעה למפלגות אלה ביחס לשיעור הערבים באוכלוסייה המקומית, ואילו ברמלה ובלוד ניכר כי שיעור ההצבעה למפלגות הללו נמוכה משמעותית ביחס לשיעורם של הערבים באוכלוסייה.

שקיעתן של המפלגות הציוניות-יהודיות ביישוב הערבי¹²

יישוב	מפלגות ערביות וערביות-יהודיות		מפלגות ציוניות ויהודיות	
	2006	2009	2006	2009
אום אל-פחם	90.7%	98.3%	9.3%	1.7%
טייבה	92.1%	97.5%	7.9%	2.5%
סח'נין	86.6%	97.5%	13.4%	2.5%
קלנסוה	84.5%	97.3%	15.5%	2.7%
ערערה	87.6%	97.1%	12.4%	2.9%
ג'דידה-מכר	86.3%	96.9%	13.7%	3.1%
עראבה	91.8%	96.1%	8.2%	3.9%
טמרה	79.6%	96.1%	20.4%	3.9%
עין מאהל	79.8%	94.9%	20.2%	5.1%
כפר קרע	79.2%	94.7%	20.8%	5.3%
שגור	68.5%	94.6%	31.5%	5.4%
טירה	88.8%	94.0%	11.2%	6.0%
באקה-ג'ית	67.0%	93.6%	33.0%	6.4%
כפר יאסיף	84.0%	93.6%	16.0%	6.4%
נצרת	88.7%	92.7%	11.3%	7.3%
יפיע	80.5%	86.6%	19.5%	13.4%
כפר מנדא	60.9%	85.4%	39.1%	14.6%
כפר קאסם	71.2%	82.6%	28.8%	17.4%
רהט	70.5%	77.5%	29.5%	22.5%

¹¹ מקור: עיבוד נתונים מתוך אתר ועדת הבחירות המרכזית לכנסת ה-18 (תוצאות הבחירות הארציות). הנתונים על שיעור הערבים באוכלוסיית העיר עובדו מתוך: שולמית מקסימוף, **הרשויות המקומיות בישראל 2006** (ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, פרסום מס' 1315), פורסם בתאריך 02/04/08. לנתונים המלאים ראו: http://www.cbs.gov.il/publications/local_authorities2006/local_authorities_h.htm.

¹² מקור: עיבוד נתונים מתוך אתר ועדת הבחירות המרכזית לכנסת ה-18 (תוצאות הבחירות הארציות).

הייצוג הערבי והדרוזי בחמשת מושבי הכנסת האחרונים: 1996-2009¹³

לראשונה משנת 1981, אין נציגים ערבים או דרוזים מטעם מפלגות ציוניות בגוש השמאל, ובראשו מפלגת העבודה. שלושה מתוך ארבעת חברי הכנסת הדרוזים בכנסת החדשה משתייכים לגוש הימין (הליכוד וישראל ביתנו) והמרכז (קדימה).

1996	1999	2003	2006	2009
כנסת 14	כנסת 15	כנסת 16	כנסת 17	כנסת 18
רע"מ / רע"מ-תע"ל ¹⁴	5	2	4	4
חד"ש	2 (1 יהודי) + 17	3 ¹⁶	2 (1 יהודי) + 1	3 (1 יהודי) + 1
בל"ד	2	3	3	3
העבודה	2	2	3	—
קדימה	—	—	1	1
ליכוד	1	2	1	1
מרץ	1	—	—	—
ישראל ביתנו	—	—	—	1
סך הכול	13	12	14	13

התפלגות הגושים בכנסת: 1992-2006¹⁸

1992	1996	1999	2003	2006	2009
כנסת 13	כנסת 14	כנסת 15	כנסת 16	כנסת 17	כנסת 18
שמאל ומפלגות ערביות	61	52	48	34	27
מרכז	0	4	12	36	28
ימין	49	50	38	32	49
מפלגות דתיות	10	14	22	18	16

הכנסת החדשה שבמסגרתה יתפקדו חברי הכנסת הערבים לא צפויה להאיר להם את פניה. גוש הימין והמפלגות הדתיות דומיננטי מתמיד, ומחזיק ברוב מוחלט של 65 ממושב הבית. בשני העשורים האחרונים ניכרה ירידה מתמדת בכוחו של גוש השמאל, ובראשו מפלגות העבודה ומרץ: מ-61 חברי כנסת ב-1992 (44 ח"כים לעבודה, ו-12 למרץ) עד 27 בכנסת הנוכחית (13 לעבודה ו-3 למרץ). משקלן של המפלגות הערביות והערביות-יהודיות בגוש השמאל עלה בהתמדה והגיע עד 40%: 11 מתוך 27 חברי כנסת. התוצאה המשולבת של תהליך זה היא שהמפלגות הערביות לא תזכינה לתמיכה רבה משמאל, ותיאלצנה להתמודד כעת, יותר מתמיד, עם ביקורת ודה-לגיטימציה מימין.

¹³ מקור: אתר הכנסת, <http://www.knesset.gov.il/main/heb/home.asp>.

¹⁴ עד בחירות 2003 – רע"מ בלבד (איחוד בין מדי"ע לתנועה האסלאמית – הפלג הדרומי). החל מבחירות 2006 – רשימה משותפת בין רע"מ לתע"ל.

¹⁵ בבחירות 1996: ברית בין חד"ש לבל"ד.

¹⁶ בבחירות 2003: ברית בין חד"ש לתע"ל.

¹⁷ בבחירות 1999: ברית בין בל"ד לתע"ל.

¹⁸ מקור: אתר הכנסת. **גוש השמאל** כולל את מפלגת העבודה, מרץ, עם אחד (1999), חד"ש, בל"ד (מ-1999 ואילך), מדי"ע (1992), רע"מ (1996-2003), ורע"מ-תע"ל (מ-2006 ואילך). **גוש המרכז** כולל את הדרך השלישית (1996), מפלגת המרכז (1999), קדימה (מ-2006), שינוי (1999-2003), ומפלגת הגימלאים (2006). **גוש הימין** כולל את הליכוד, המפד"ל, האיחוד הלאומי (מ-1999), מולדת (1992-1996), צומת (1992), ישראל ביתנו (מ-2006), ישראל בעלייה (1996-2003). **גוש המפלגות הדתיות** כולל את ש"ס, דגל התורה (1992-2003), יהדות התורה והשבת (אגודת ישראל, דגל התורה).